

Крок до оновлення загальнотеоретичної правової науки та навчального курсу з теорії держави і права

Академічний курс з теорії держави і права, рекомендований до друку Інститутом держави і права ім. В.М. Корецького НАН України¹, у цілому відображає сучасний стан розвитку вітчизняної загальнотеоретичної правової науки з усіма її доробками та проблемами. Передусім імпонує завдання, яке поставили перед собою автори, щодо перенесення акценту з висвітлення проблематики виключно догми права на тематику, пов'язану з його реалізацією, «дією права (правильного тлумачення і застосування)» за термінологією авторів підручника. Слід погодитись з тим, що значною мірою авторському колективу вдалось виконати це вельми непросте завдання.

Що стосується структури видання. У навчальному курсі окремо розглядаються наукознавчі питання теорії держави і права, робиться обґрунтований наголос на фундаментальному статусі цієї науки. Досить детально аналізуються предмет теорії держави і права, її співвідношення в системі наук, зокрема — юридичних. Підкреслюються необхідність та доцільність розширення предмету теорії держави і права «у розумних межах», що, безперечно, покликано актуалізувати стикову проблематику на кордонах з філософією, соціологією, економічною теорією. Хоча до цього переліку можна було б додати й інші дисципліни, зокрема психологію, етику, політологію.

Дійсно, нам сьогодні аж ніяк не вдасться обійтися без розгляду державно-правової проблематики у більш широкому соціальному контексті, зумовленої цим «соціалізацією» предмета теорії держави і права, оскільки інакше залишиться таємницею соціально-правова сутність прав і свобод людини, унеможливлуються висвітлення власне змістовних ознак права, його призначення у демократичній, правовій державі як засобу обмеження державної влади, адекватне пояснення принципу верховенства права.

¹ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

На підтримку заслугоує виокремлення розділу під назвою «Право-розуміння», адже сьогодні ні в кого не викликає сумніву першочерговість вирішення саме цієї проблеми, що має методологічне значення як для загальної теорії держави і права, так і для всього комплексу правознавчих дисциплін. Автор цього розділу обґрунтовано розглядає різні аспекти соціально-юридичної природи права, звертаючись для цього до кращих взірців світової та національної політико-правової спадщини і сучасних концепцій, зокрема ідеї змістовної рівності. Звертає на себе увагу також спроба розглянути методологічні проблеми юридичної науки саме в контексті праворозуміння під кутом зору антропології, феноменології, політології, праксеології.

На наш погляд, обґрунтовано розглядаються разом, в одному розділі, у тісному нерозривному зв'язку питання правотворчості й законотворчості, системи права і системи законодавства, що видається особливо важливим з огляду на специфіку змісту права, який відображається в юридичних текстах нормативно-правових актів, судових прецедентах, нормативних договорах.

Слід підкреслити, що намагання авторського колективу акцентувати на проблемах дії права зумовили включення до структури курсу двох останніх розділів: «Юридична практика» та «Юридичний процес». Юридична практика розглядається крізь призму її структури, видів та функцій, юридичний процес – в контексті змісту, видів, змісту та стадійності. Водночас ці обидві категорії, на наш погляд, мають бути більш пов'язаними, оскільки їх поєднує праксеологічний аспект. Принаймні, між ними слід було б встановити співвідношення.

Щодо проблематики юридичного процесу, то підручник прикрасило б звернення до ідей видатних вітчизняних вчених П. Недбайла та В. Горшеньова, які, власне, і є засновниками цієї школи у вітчизняній юриспруденції.

Не можна вважати понятійно витриманим визначення юридичної практики, адже під нього потрапляє будь-яка діяльність задля «суспільного чи особистого» результату (с. 620–621). В подальшому через її ознаки вказується на правовий характер такого виду соціальної практики шляхом прив'язування до права, але знову ж таки, як виявляється, не тільки до норм права, а й до інших соціальних норм.

Або це недоречність, або слід виходити з іншого, більш широкого розуміння права як соціального явища, а не як лише системи норм.

Здається, що автори, незважаючи на поставлені перед собою інноваційні завдання, чітко не визначилися щодо основного поняття теорії

права – поняття права. Задекларований широкий підхід у розділі «Праворозуміння» не знайшов адекватного втілення в інших структурних підрозділах цієї роботи, а положення деяких з них прямо суперечать тому, що викладено в розділі «Праворозуміння». Тим більше, якщо врахувати й те, що з позиції широкого розуміння розглядається проблема джерел права.

Окремим розділом у підручнику можна було б висвітлити питання верховенства права, його співвідношення з іншими суміжними поняттями – верховенства конституції, законності, адже воно набуває конкретного змісту саме в контексті дії права.

Не всі розділи підручника виконані на однаковому теоретичному рівні, що, проте, є характерним для колективних наукових праць. Однак, це здатне призвести до зменшення його цінності саме як підручника.

Що стосується найбільш принципових та змістовних положень курсу. Заслуговує на схвалення намічений шлях до розширення горизонту загальнотеоретичних досліджень, зокрема за рахунок прискіпливого звернення до проблематики правових систем сучасності, детального викладення відповідного матеріалу, оскільки без цього навряд чи вдасться сподіватися на визначеність щодо сучасного розуміння природи права, можливостей правового регулювання суспільних відносин.

Як це й годиться, даний розділ починається із визначення загальною поняття правової системи, її структури та видів. Хоча цьому розділу явно бракує логічного завершення у вигляді спроби визначити місце та роль національної правової системи України на правовій карті світу. Крім того, що видається особливо важливим, цей розділ заслуговує на те, щоб його викласти значно раніше, оскільки він має певне методологічне значення для всього курсу, всіх його розділів.

Як для академічного курсу відмінними рисами підручника є широке наукове підґрунтя тематики, що викладається. Це стосується як звернення до джерел політичної та правової думки минулого, передусім її класичних взірців, так і доктринальних позицій сучасних вчених, що на етапі плюралізації методології юриспруденції заслуговує на виключно позитивну оцінку. Втім, більш правильним було б надання підручнику академічного статусу після апробації його першого видання чи декількох видань у наукових та педагогічних колах.

Щодо інших окремих положень академічного курсу, то можна теж сформулювати низку більш часткових зауважень щодо як їх змісту, так і формулювання. Проте вагома частина з них має дискусійний характер, оскільки по-різному тлумачиться вченими-правознавцями.

Слід підкреслити, що рецензований підручник є першим в Україні з підготовлених школою теоретиків права Інституту держави і права НАН України ім. В. М. Корецького. І не лише першим, але й, як можна зробити висновок на основі викладеного, досить вдалим. Він виконаний на достатньо високому теоретичному та методологічному рівні, збуджує думку, ставить проблеми та пропонує шляхи їх вирішення, є, безперечно, творчою цілісною та завершеною роботою. Академічний курс вдало поєднує як класичні знання в галузі теорії держави і права, так і новаторський підхід, і тому є вагомим кроком на шляху до оновлення вітчизняної правової науки та навчального курсу з теорії держави і права.

М. Панов, доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, академік АПрН України;

О. Петришин, доктор юридичних наук, професор, головний вчений секретар АПрН України, академік АПрН України;

М. Цік, доктор юридичних наук, професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, академік АПрН України

Актуальне дослідження проблем участі громадян України в управлінні державними справами

Конституція України 1996 р., закріпивши істотні державні перетворення, проголосила український народ носієм суверенітету, єдиним джерелом влади. Для того щоб таке проголошення не залишалося декларацією, повинні існувати реальні процедури виявлення і здійснення волі народу, перетворення народовладдя з формального атрибуту держави на реальний політико-правовий інститут і механізм. Актуальність проблеми залучення громадян до вирішення питань державного значення зумовлена як її недостатньою теоретичною розробленістю на сучасному етапі, так і практичною значущістю цих проблем та їх вирішення. Сьогодні вкрай необхідним є таке дослідження з урахуванням чинного конституційного законодавства, нових чинників, політико-правових реалій.